
Uloga ličnosti u međunarodnim političkim odnosima

KSENIJA JURIŠIĆ*

Sažetak

U raspravama o ulozi pojedinca u međunarodnim odnosima prevladavaju dva međusobno suprotstavljena mišljenja, od kojih niti jedno ne može biti potkrijepljeno i potvrđeno jasnim i neoborivim dokazima. Prema prvome, povijest čovječanstva zapravo je rezultat djelovanja nekolicine velikih ljudi, dok drugo promatra povijest kao rezultat djelovanja i posljedica društvenih, političkih i ekonomskih uvjeta i procesa na koja nije moguće utjecati. Stvarnost i praksa suvremenih međunarodnih političkih odnosa svakako su mnogo složeniji nego što na prvi pogled mogu sugerirati ova dva suprotstavljena mišljenja. U traženju prihvatljivog stava o ulozi pojedinca u međunarodnim odnosima još uvijek nailazimo na mnogo više neodgovorenih pitanja nego prihvatljivih odgovora, što ovu temu i dalje čini predmetom žustrih i još uvijek neokončanih rasprava među teoretičarima međunarodnih političkih odnosa i u sadašnjem trenutku.

Pred promatrače i istraživače međunarodnih političkih odnosa kao izuzetan izazov postavilo se objašnjavanje europskih zbivanja 1989. godine. Više od četiri desetljeća Sovjetski Savez, Sjedinjene Američke Države i njihovi saveznici bili su suočeni s nuklearnom igrom bez pobjednika. Svaka strana posjedovala je dovoljno moći i sile da uništi protivnika, ali isto tako dovede u pitanje vlastitu opstojnost i sudbinu ostatka svijeta. Prema tvrdnjama mnogih, upravo je taj strah od međusobnoga sigurnog uništenja sačuvao mir. Rušenje Berlinskog zida, koji na svojevrsan način ilustrira dramatičan kolaps sovjetskog i istočnoeuropskog komunizma, predstavlja ujedno i neku vrstu povijesnog presedana, jer je sukob takve veličine, trajanja i opasnosti, kao što je to bio hladni rat, završio gotovo bez ispaljenog metka, presudno određujući budućnost svijeta.

Zbivanja s konca 80-ih i početka 90-ih godina nesumnjivo imaju višestruke posljedice za daljnji razvoj i istraživanja znanosti međunarodnih političkih odnosa i različite teorijske pristupe koji unutar nje postoje. Među pitanja koja su se gotovo trenutno nametnula moguće je, na primjer, izdvojiti ona postavljena pred sistemsku teoriju o pronalazenju i artikuliranju mehanizama pomoću kojih bi gotovo pola stoljeća dominirajuća bipolarna struktura svijeta bila zamijenjena multipolarnom, ili potrebu realističke teorije da preispita svoje temeljne postavke, posebno one o prirodi i karakteristikama

* *Ksenija Jurišić*, asistent Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu na predmetu Međunarodni politički odnosi.

sile te mogućnostima njezine upotrebe u svjetlu europskih zbivanja i novonastalih odnosa.

Nasuprot tome, teoretičari vanjske politike, zaokupljeni istraživanjem procesa donošenja vanjskopolitičkih odluka i, posebno, uloge pojedinca u međunarodnim političkim odnosima, pronaći će nove potvrde i dokaze svojih postavki o utjecaju političkih lidera na smjer i završetak međunarodnih zbivanja, ponajprije promatrajući stavove tadašnjih vodećih političkih ličnosti, bez obzira na to radi li se o Helmutu Kohlu, Mihailu Sergejeviču Gorbačovu ili Ronaldu Reaganu, "...sram političkih promjena koje su se dogodile i kako su te promjene shodno tome mijenjale zapažanja..."¹ i njihovo djelovanje.

Čak samo letimičan pogled na pregled američko-sovjetskih odnosa u periodu koji je prethodio izboru Mihaila Sergejeviča Gorbačova na mjesto generalnog sekretara KP Sovjetskog Saveza u ožujku 1985. godine potkrepljuje tvrdnju kako radikalno mijenjanje odnosa između ovih dviju država nije rezultat i posljedica isključivo političkog konteksta u kojem su se ti odnosi odvijali. S druge strane, nema sumnje da je završetak hladnog rata, koji je mogao imati razorne posljedice za cjelokupno čovječanstvo, značajan povijesni događaj u kojem su i Ronald Reagan i Mihail Gorbačov imali mogućnost poduzeti autonomne akcije suprotnog smjera. Okolnosti u kojima su se ova dva lidera našla bile su nesigurne i neodređene. Mogle su voditi ili nastavku izuzetno loših američko-sovjetskih odnosa s početka 80-ih godina i prvog Reaganova predsjedničkog mandata ili posve neodređenom obliku međusobnog približavanja. Zasižno nije bilo očekivanja tako temeljitih promjena u odnosima supersila koje su obilježile vrijeme Reagana i Gorbačova. Završetak hladnog rata fascinirajući je odgovor na trajno pitanje, u kojoj mjeri i pod kojim okolnostima pojedinac može utjecati na ishod povijesnih događaja.

Pojedinac kao lider

Znanost o međunarodnim političkim odnosima među subjekte, odnosno nosioce aktivnosti na međunarodnoj pozornici i one koji imaju mogućnost pozitivnog ili negativnog utjecaja na međunarodna politička zbivanja, između ostalog ubraja i čovjeka pojedinca², pri čemu se ponajprije misli na vodeće političke ličnosti pojedinih država.

Pojam vođe od pamtivijeka zauzima vrlo važno mjesto kao prijeko potreban element svih oblika društvenog organiziranja. Postoji učestala tendencija povezivanja lidera sa zbivanjima koja su se odigrala tokom njegova vodstva, čak i onda kad postignuti rezultati, dobri ili loši, nisu izravno povezani s činjenicom da se on nalazio na vodećoj poziciji, već su rezultat prethodnih zbivanja. Najveći dio najvažnijih odluka na području politike, ekonomije, vanjskih poslova, obrazovanja, kulture ili znanosti donosi se od

¹ Voss, James F. and Dorsey, Ellen "Perception and International Relations: An Overview", u Singer, Eric and Hudson, Valerie (Eds.), *Political Psychology and Foreign Policy*, Westview Press, Boulder, 1992., str.3.

² Vidi detaljnije: Vukadinović, Radovan, *Međunarodni politički odnosi*, Barbat, Zagreb, 1998., str. 101-113.

strane nekoliko nacionalnih lidera, a nerijetko i od strane pojedinca "...čija prosudba i ukus postaju apsolutni zakon zemlje"³. Stoga nas ne treba začuditi interes za istraživačke uloge pojedinca u društvenim zbivanjima.

O pojmu političkog lidera ispisane su tisuće stranica, pune savjeta o tome "...kako postići i zadržati poziciju političkog lidera; biografije političkih lidera dio su svakidašnjice; javni arhivi sadrže bogate ostavštine dokumenata o tome što su politički lideri rekli ili učinili; dio analitičara pokušava predvidjeti što će određeni lideri učiniti, dok ostali pokušavaju objasniti kako i zašto su se ti isti lideri ponašali na određen način; imena lidera povezana su s politikama i oni se smatraju odgovornim za njihove posljedice"⁴.

Međutim, pojam političkog lidera koji je jedan "...od najslavljenijih i najnešvaćenijih fenomena na zemlji"⁵ ujedno je i jedan od brojnih pojmova za koji ne postoji općeprihvatljiva ili univerzalna definicija.⁶ Jedan od uzroka tome moguće je tražiti i u potrebi interdisciplinarnog pristupa u objašnjavanju pojma političkog vođe koji bi objedinio poznavanje filozofije, psihologije, sociologije, politologije, povijesti i njima srodnih društvenih znanosti.

U različitim vremenskim razdobljima, kulturama ili državama pronaći ćemo brojne oblike političkog liderstva, koji ponajprije ovise o okolnostima kojima je društvo okruženo, te uvjerenjima i normama onih koje lider predvodi. Da bismo objasnili pojam političkog lidera, nužno je znati nešto više o njegovoj osobnosti i porijeklu, posebno načinu na koji je postao lider, karakteristikama grupe ili pojedinaca kojima se on nalazi na čelu, prirodi odnosa između lidera i onih kojima on predvodi, okolnostima kojima je lider okružen i ishodu njegovih interakcija i onih koje on predvodi u specifičnim situacijama.⁷

Definiranje pojma lidera otežano je i zbog mnogoznačnosti uloga koje on često puta treba obuhvatiti. Margaret Hermann smatra kako ovaj problem možemo riješiti uspo-ređujući ga s pojmom kišobrana pod kojim su objedinjene četiri najčešće mogućnosti u kojima govorimo o pojmu lidera. Prva je ona situacija u kojoj je naglasak stavljen na lidera koji određuje ciljeve, smjer i karakter zbivanja, a obećanjima nastoji privoljeti ostale da ga slijede. U drugoj se situaciji lider pojavljuje kao osoba koja se, pažljivo osluškujući potrebe i želje ostalih, nastoji predstaviti kao onaj koji im može pomoći da ih ostvari, gdje ishod zbivanja najprije ovisi o njegovom odnosu s onima koji ga slijede. Treća mogućnost promatra lidera kao onog čiju snagu i smjer djelovanja određuju nje-

³ Hook, Sidney, *The Hero in History: A Study in Limitation and Possibility*, Beacon Press, Boston, 1965., str.4.

⁴ Hermann, Margaret, "Ingredients of Leadership", u *Political Psychology*, Hermann, Margaret (General Editor), Jossey-Bass Publishers, San Francisco, 1986., str.167.

⁵ Burns, J. M., *Leadership*, Harper and Row, New York, 1978., str.2.

⁶ Vidi detaljnije: Kellerman, Barbara (Ed.), *Political Leadership, A Source Book*, University of Pittsburg, Pittsburg, 1986., str. xiii-xiv.

⁷ Vidi detaljnije: Hermann, Margaret, "Ingredients of Leadership", u *Political Psychology*, ... op.cit., str.169.

govi sljedbenici koji postavljaju ciljeve i pokreću ga u njegovom djelovanju. U posljednjoj situaciji lider zapravo odgovara na zbivanja konteksta, pri čemu, analizirajući zahtjeve, ograničenja i izbore koje okruženje postavlja, možemo spoznati i prirodu samog lidera.

Za osobu koju promatramo kao političkog lidera smatramo da, bilo temeljem svoje osobnosti ili funkcije koju ima ili obavlja u političkom životu nekog društva ili izgrađenog državnog sustava, posjeduje neku vrstu kontrole i moći upravljanja zbivanjima, koja utječe na sve ostale pripadnike datog društva. To je "...pojedinaac kojem opravdano pripisujemo odlučan utjecaj u određivanju nekog ishoda ili događaja čije posljedice bi bile značajno različite da je on djelovao onako kako nije"⁸. Međutim, utjecaj pojedinca na zbivanja "...mora obuhvaćati poseban talent neke vrste i ne puku mješavinu sreće da je rođen i prisutan na pravom mjestu u sretnom trenutku"⁹.

Veliki čovjek ili ovca koja slijedi

U raspravama o ulozi pojedinca u društvu, u međunarodnim odnosima prevladavaju dva međusobno suprotstavljena mišljenja, od kojih niti jedno ne može biti potkrijepljeno i potvrđeno jasnim i neoborivim dokazima. Prema prvome, povijest čovječanstva zapravo je rezultat djelovanja nekoliko velikih ljudi, dok drugo promatra povijest kao rezultat djelovanja i posljedica društvenih, političkih i ekonomskih uvjeta i procesa na koja nije moguće utjecati. Povjesničari su oduvijek vrlo skloni propitivanju uloge pojedinca u povijesnim zbivanjima, jer je i sama povijest kao znanost usmjerena na izdvajanje onoga što je vrijedno spomena i pamćenja, što je bilo značajno i veliko u suprotnosti s uobičajenim i svakodnevnim, dok primjerice politolozi ili sociolozi mnogo više pažnje poklanjaju promatranju društvenih struktura, organizacija ili institucija u okvirima kojih pojedinac djeluje.

Tako Thomas Carlyle zaključuje kako je "...povijest svijeta biografija velikih ljudi"¹⁰. Njegov ničeanski pogled na svijet promatra mase kao gomilu predvođenu nekolicinom pojedinca, dovoljno superiornih da se nametnu kao vođe. Trajnim polazištem u promatranju civilizacije Carlyle smatra tvrdnju kako ćemo "...u svim epohama svjetske povijesti pronaći Velikog Čovjeka koji je bio prijeko potreban spasitelj svoje epohe"¹¹.

S druge strane, Herbert Spencer smatra da se ljudsko društvo razvija na "jedinstven, postepen i progresivan način i niti jedan pojedinac ne može promijeniti smjer tog razvoja"¹². Ako u nastojanjima objašnjavanja društvenog progressa ulogom velikih ljudi

⁸ Hook, Sidney, *The Hero in the History...*, op.cit., str.153.

⁹ Ibid., str.155.

¹⁰ Carlyle, Thomas, *Sartor Resartus: On Heroes and Hero Worship*, Everyman's Library, London, 1908., obnovljeno 1973., str.251.

¹¹ Ibid., str.250.

¹² Kellerman, Barbara (Ed.), *Political Leadership ...* op. cit., str. 3.

krenemo korak natrag i upitamo se odakle dolaze veliki ljudi, čitava teorija gubi smisao. Zajedno sa svim svojim suvremenicima, veliki ljudi proizvod su "...golemog sklopa snaga koje su združeno djelovale stoljećima." Prije no što pojedinac može mijenjati društvo u kojem živi, društvo ga mora stvoriti, jer "...sve promjene kojih je on neposredan začetnik imaju svoje uzroke u generacijama kojih je on potomak ...on je nemoćan u odsutnosti materijalnih i mentalnih akumulacija koje je njegovo društvo naslijedilo od prošlosti ... nemoćan u nedostatku koegzistirajućeg stanovništva, ...inteligencije i društvenog uređenja".¹³

Veliki dio suvremene znanstvene politološke literature polazi od stajališta kako u modernim društvima u sve obuhvatnijoj mjeri dominiraju velike birokratske organizacije, među kojima su svakako najvažnije nacionalne vlade od kojih u najvećoj mjeri zavisi dobrobit stanovništva. Zbog toga je ponašanje pojedinca, uključujući i političkih lidera, regulirano funkcijama koje obnašaju, očekivanjima onih kojima predvode i pravilima djelovanja strukturiranih društvenih institucija do te mjere da je utjecaj pojedinca, ako već nije u potpunosti anuliran, onda barem izuzetno ograničen i definiran.

Stvarnost i praksa suvremenih međunarodnih političkih odnosa svakako su puno složeniji nego što na prvi pogled mogu sugerirati dva navedena suprotstavljena mišljenja. Također, neosporna je činjenica da u traženje prihvatljivog stava o ulozi pojedinca u međunarodnim odnosima još uvijek nailazimo na mnogo više neodgovorenih pitanja nego prihvatljivih odgovora, što ovu temu čini i dalje predmetom žustrih i još uvijek neokončanih rasprava među teoretičarima međunarodnih političkih odnosa i u sadašnjem trenutku. Istina je, kao i obično, negdje u sredini, jer "...povijesno objašnjenje u društvenim znanostima zahtijeva više pristupa i fleksibilnu spremnost da ih se mijenja u skladu s prirodom pojedinačnog problema koji se promatra. Priznati da utjecaj pojedinačne osobe na politička zbivanja u određenim posebnim okolnostima može biti izuzetno velik ... ne znači tvrditi da je to uobičajen fenomen i da niti jedan drugi faktor osim pojedinačne osobe ne treba biti razmatran"¹⁴.

Detaljnije promatrana tvrdnja da je djelovanje pojedinca važno za ishod pojedinih povijesnih zbivanja sadrži dva međusobno isprepletana iskaza. Prvi je da su poduzete radnje ličnosti o kojoj je riječ povezane s promatranim ishodom. Drugi je da poduzete radnje nisu istovjetne očekivanom djelovanju drugih osoba koje bi se mogle naći u promatranoj situaciji.

U analizi uloge političkih ličnosti u određivanju smjera i ishoda pojedinih međunarodnih zbivanja ponajprije treba odrediti sljedeće:

- prvo, kontekst u kojem se odvijaju promatrana zbivanja, odnosno promotriti mogućnosti koje stoje na raspolaganju pojedincu prilikom donošenja vanjskopolitičkih odluka. Neka zbivanja sama po sebi određuju smjer i vrstu akcije koju pojedinac može poduzeti, dok druga ostavljaju određen prostor političkim ličnostima u promišljanju i

¹³ Ibid., str. 13-14.

¹⁴ Tucker, Robert C., *The Soviet Political Mind: Stalinism and Post-Stalin Change*, George and Unwin, London, 1972., str. 37.

poduzimanju budućih akcija¹⁵, gdje i sasvim male intervencije mogu proizvesti disproporcionalno velike učinke. U analizi konteksta u kojem pojedinac djeluje mogućnost njegova utjecaja ovisit će i o mjestu koje zauzima u svom okruženju;

- drugo, vrlo je bitno jasno odrediti ishod koji se objašnjava, i

- treće, identificirati relevantne osobne karakteristike, posebne slabosti ili sposobnosti pojedinca čiji utjecaj nastojimo proučiti i komparirati ih s karakteristikama ostalih sudionika koji su u promijenjenim okolnostima mogli zauzeti poziciju lidera kojeg promatramo.¹⁶

Pojedinac i njegovo okruženje

Postoji čvrsta povezanost između pojedinca i njegova okruženja. Gotovo je nemoguće pružiti zadovoljavajući odgovor na pitanja što se, kako i zašto dogodilo bez stvaranja ravnoteže između uloge koju je čovjek odigrao i okolnosti koje su ga okruživale i ujedno pružile sadržaj te određivale smjer njegova djelovanja. Cjelokupni društveni razvoj je "...rezultanta interakcija dva posve različita faktora – pojedinca, čiji osobiti talenti proizlaze iz odnosa psiholoških i infrasocijalnih snaga, ali koji ima cjelokupnu moć inicijative i stvaranja u svojim rukama; i drugo, društvenog okruženja, koje ima moć prihvaćanja ili odbijanja kako njega tako i njegovih talenata. Oba faktora prijeko su potrebna za promjenu"¹⁷. Međutim, teško je uopćeno utvrditi situacije u kojima jedan od ova dva faktora ima prevladavajuće značenje ili važnost.

Ishodi političkih zbivanja u velikoj su mjeri determinirani okolnostima kojima je politički lider okružen, jer "...bez okruženja koje dopušta ljudsko djelovanje, čak niti najnadareniji lideri ne mogu ostaviti trag"¹⁸. Štoviše, veliki dio utjecaja koji iza sebe ostavljaju pojedine ličnosti zapravo su nenamjeravane posljedice, odnosno ne predstavljaju rezultat djelovanja koji bi mogli odrediti kao prethodno promišljenu i oblikovanu strategijsku akciju. Prema riječima američkog predsjednika Harryja Trumana,

¹⁵ Margaret G. Hermann određuje faktore konteksta, odnosno limite unutar kojih lider djeluje, a kao dio najvažnijih navodi: "... prisutnost i prirodu formalnih pravila donošenja odluka, stupanj odgovornosti izbornom tijelu, jačinu i tip opozicije, prirodu političkih uvjerenja, sredstva s kojima lider raspolaže, organizacijsku povezanost lidera i onih koje vodi i opći smjer vremena". Hermann, Margaret G., *Ingredients of Leadership...*, op.cit., str. 170. Vidi detaljnije: Ibid., 170-173.

¹⁶ Ponovno se možemo pozvati na Margaret Hermann koja kao temelj znanstvenih i publicističkih radova izdvaja sedam karakteristika koje oblikuju političkog lidera: 1) osnovna politička uvjerenja lidera, 2) politički stil lidera, 3) motivaciju političkog lidera u težnji ka osvajanju pozicije političkog lidera, 4) reakciju lidera na stres i pritisak, 5) način na koji je lider prvi put stupio na poziciju političkog lidera, 6) prijašnje političko iskustvo lidera i 7) političku klimu liderova nastupa na scenu. Vidi detaljnije: Hermann, Margaret, *Ingredients of Leadership...*, op. cit., str.173-180.

¹⁷ James, William, Selected Papers on Philosophy, preuzeto iz: Kellerman, Barbara, (Ed.), *Political Leadership...*, op. cit., str.19-20.

¹⁸ Greenstein, Fred I., "The Impact of Personality on the End of the Cold War: A Counterfactual Analysis, *Political Psychology*, Vol.19, No. 1, 1998., str. 2.

“...naredbe se često izdaju sa malo ili gotovo bez utjecaja na ostatak vlade, jer predsjednik može imati mnogo manju moć u određenim pitanjima u odnosu spram službenika državnog tajništva kojem je povjereno provođenje potankosti nacionalne politike”¹⁹.

U analizi mjesta heroja u povijesti, Sidney Hook razlikuje dvije mogućnosti. Prva podrazumijeva sve one značajne i važne ljude u povijesti čije su poduzete akcije i djelovanja utjecala na neposredna zbivanja koja bi krenula različitim slijedom da je njihov utjecaj izostao. Druga pak obuhvaća pojedince ili ličnosti čije su akcije i djelovanje posljedica izuzetnih intelektualnih sposobnosti, volje i karaktera, a ne slučajnosti povezanih s mjestom koju pojedinac zauzima u nekom društvu ili trenutku. U prvom primjeru utjecaj na smjer budućih zbivanja posljedica je gotovo slučajnih i relativno jednostavnih radnji, jer je čovjek koji je ispalio metak kojim je započeo rat “...rijetko svjestan prirode različitih mogućnosti s kojima je suočen i slijeda događaja koje njegov čin pokreće”²⁰. U drugom slučaju pojedinac ne samo da koristi okolnosti na koje nailazi već ih isto tako i stvara “...povećavajući prednosti uspjeha za mogućnost koju je odabrao vrijednošću izuzetnih sposobnosti koje sobom nosi, a kojima doprinosi njezinoj realizaciji. ... Pokazujući izuzetne sposobnosti lidera, on ostavlja stvaran trag svoje osobnosti u povijesti”²¹.

Objedinjujući istraživanja političkog liderstva u političkom sustavu Sjedinjenih Američkih Država kroz prikaz devet suvremenih američkih predsjednika tokom razdoblja od 56 godina, počevši s inauguracijom Franklina D. Roosevelta 1933. godine pa do završetka drugog predsjedničkog mandata Ronalda Reagana 1988. godine, Fred I. Greenstein smatra da je “...utjecaj predsjednika gotovo uvijek u srazmjeru s osobnim liderskim sposobnostima koje on sobom nosi i pokazuje tokom javne službe, kao i političkog konteksta njegovog predsjednikovanja”²².

Politička psihologija i međunarodni odnosi

S obzirom na to da se psihologija suočava sa skrivenim i teže zamjetljivim motivima djelovanja, čak samo površan pogled na sadržaj međunarodnih odnosa može otkriti prihvatljivost i upotrebnu vrijednost psihološkog pristupa u objašnjavanju dijela međunarodnih zbivanja koja su često puta opasna i kontraproduktivna i bez mogućnosti pružanja racionalnog objašnjenja.²³ Također, uslijed brojnih uzroka i na različitim razi-

¹⁹ Quester, George H, *The Continuing Problem of International Politics*, Center for International Studies, Cornell University, New York, 1974., str. 251.

²⁰ Hook, Sidney, *The Hero in the History...*, op. cit., str.157.

²¹ Ibid., str. 157.

²² Greenstein, Fred I. (Ed.), *Leadership in the Modern Presidency*, Harvard University Press, Cambridge, 1988., str. 1.

²³ George H. Quster upozorava na opasnosti pojednostavljivanja prilikom korištenja psihološkog pristupa u međunarodnim odnosima, jer “... ako psiholozi imaju školovanjem i metodologijom temeljne prednosti kojima su pripremljeni na neracionalne fenomene, također mogu postojati nepogodnosti koje značajno mogu

nama svjesnosti ili namjeravanosti pojedinac iskrivljuje pogled na zbivanja u svijetu u analizi kojih su često puta sadržani njegova subjektivna stvarnost i vlastiti behavioralni odgovor. Iskrivljavanje stvarnosti može se dogoditi na različitim razinama: u trenutku identificiranja problema, sakupljanja neophodnih činjenica, procesuiranja prikupljenih informacija ili formuliranja odluka. Traženje odgovora na pitanje, što motivira pojedince, grupe, pa i čitave narode u njihovom ponašanju i odnošenju, oduvijek nas je intrigiralo. No, tek je u posljednjih stotinjak godina znanost uspjela stvoriti teorijski okvir istraživanja ponašanja pojedinca i grupe.

Suvremen razvoj znanosti međunarodnih političkih odnosa bilježi gotovo revolucionaran porast uključivanja ljudskog elementa u izučavanju predmetne materije. Većina znanstvenika više ne promatra države koje su i dalje najvažniji nosioci međunarodnih zbivanja kao one aktere koji su u svojim odnosima vođeni ponajprije racionalnim pristupom. Brojne studije i istraživanja pokazali su korisnost i relevantnost, kao i primjenljivost psihološkog pristupa međunarodnim odnosima, posebno u analizi subjektivnih aspekata međunarodnog ponašanja, kojima nastojimo pružiti odgovor na pitanje kada i kako pojedinac ili grupe mogu utjecati na vanjskopolitičko ponašanje država ili vlada. No, premda postoji razumijevanje kako "...subjektivni aspekti ljudskog ponašanja u pravilu slijede postojane, ponavljajuće i za uopćenja prihvatljive obrasce, ne postoji dovoljno usklađenosti paradigmi i terminologije u primjeni psihologije na svjetsku politiku"²⁴.

Politolozi su skloni promišljati političke lidere kao nezavisne varijable koje utječu na politiku promatrajući ekonomske, političke i strategijske faktore na temelju kojih donose dobre ili loše prosudbe i odluke. Promatrajući pojedinca "...kao zavisnu varijablu, psiholog dodaje pitanja *kako* su ekonomski, politički i strategijski faktori bili promatrani i *zašto* su odluke dobre ili loše. Politički lider prikazan je kao bilo koja druga osoba ovisna o onim snagama koje utječu na sve nas. Dodamo li psihološku dimenziju, postajemo svjesni važnosti pojedinca i njegovog ponašanja i jasno nam je da se zbivanja nisu *morala* odvijati na način na koji jesu."²⁵

U dosadašnjoj primjeni saznanja psihologije u istraživanjima međunarodnih odnosa George Quester posebno naglašava tri pokušaja.

Prvi je tzv. mikrokozmički pristup preispitivanja mentalnog sklopa pojedinaca koji se nalaze na važnim pozicijama moći, kao što su predsjednici i premijeri država, ministri vanjskih poslova i obrane te njima slični. Ovim se pristupom, kao i u svakodnevnoj psihijatrijskoj praksi, nastoji identificirati i pravovremeno upozoriti na pojavu neuroza i psihoza politički eksponiranih osoba, kako bi se umanjila moguća šteta i posljedice

ograničiti sposobnost psihologa da korisno doprinese političkoj analizi međunarodnog procesa ... jer kao stručnjaci na polju psihologije i psihijatrije nemaju vremena ili poticaja sveobuhvatno proučavati politička zbivanja i javne poslove; kad su upitani da predstave svoje poglede o uzrocima hladnog rata katkada pokazuju nezgodnu ravnodušnost prema određenim zbivanjima". Quester, George H, *The Continuing Problem of International Politics...*, op. cit., str. 283-284.

²⁴ Mandel, Robert, "Psychological Approaches to International Relations", u Herman, Margaret (Ed), *Political Psychology*, ... op. cit., str. 251.

²⁵ De Rivera, Joseph, *The Psychological Dimension of Foreign Policy*, ... op. cit., str. 433.

njihova djelovanja.²⁶ No, ovaj pristup za sobom povlači "...pitanje jasnog definiranja onoga što smatramo pod 'racionalnošću' državnika ili bilo kojeg drugog ljudskog bića"²⁷, što je gotovo neizvedivo, ima li se na umu da je koncept racionalnosti društvenih znanosti ispunjen suprotnostima i proturječjima i da pojam i sadržaj racionalnosti ne mora značiti isto za jednog ekonomistu, analitičara političkih zbivanja ili psihologa.

Drugi oblik psihološkog pristupa međunarodnim odnosima nalazi se između mikrokozmičkog i makrokozmičkog pristupa, a ogleda se u tome da uzroke različitih konfliktnih situacija i rata u međunarodnim odnosima ne treba tražiti ponajprije u duševnoj poremećenosti pojedinih lidera, već "...masovnim psihološkim porivima unutar neke nacije koji joj mogu priskrbiti u osnovi ratoboran vanjskopolitički izgled"²⁸.

Treći oblik psihološkog pristupa međunarodnim odnosima može biti nazvan makrokozmičkim pristupom u kojem se odnosi između država i njima pripadajućih naroda određuju terminima svjetski rasprostranjenog sindroma neuroze. Tipičan je primjer ovakvog psihološkog pristupa međunarodnim odnosima analiza hladnog rata između Sjedinjenih Američkih Država i Sovjetskog Saveza za koji se smatra da ne sadrži realne osnove, već da je najprije uzrokovan obostranim nerazumijevanjem, krivim tumačenjem namjera suprotstavljene strane, te međusobnim strahom koji nagoni obje strane da preduhitre protivničke akcije kao mjeru opreza.

Nadalje, dosadašnja primjena psihološkog pristupa u istraživanju međunarodnih odnosa najvećim svojim dijelom bila je usmjerena na psihologiju političkih elita, a ne na šire orijentirane probleme, poput međunarodnog javnog mišljenja, formiranja stavova međunarodne javnosti, globalnog obrazovanja i njima sličnih. Unutar istraživanja političkih elita moguće je razlikovati tri grupe pristupa koji se odnose:

- na teorije percepcije i osobnosti, koje nastoje objasniti utjecaj stavova i behavioralnih predispozicija u načinu na koji pojedinci interpretiraju svijet, ali nam istovremeno pružaju i detaljnija objašnjenja glede uzroka i načina iskrivljavanja opažanja na međunarodnoj razini;

- na teorije donošenja odluka i organizacije politike, koje nastoje objasniti utjecaj stavova i behavioralnih predispozicija unutar pojedinih nacionalnih vlada na stvaranje vanjske politike; i

- na teorije pregovaranja i zastrašivanja, koje ukazuju na utjecaj stavova i behavioralnih predispozicija između pojedinih nacionalnih vlada na način kojim se rješavaju međudržavni sukobi i napetosti.²⁹

²⁶ Postoje ozbiljni, ali i iz različitih razloga potpuno neprihvatljivi prijedlozi prema kojima bi se državnicima, kao i svim ostalim narodima svijeta, trebali podvrgnuti nizu testova standardiziranih i reguliranih međunarodnim ugovorom, kako bi se zaštitili protiv ludaka spremnih da započnu III. svjetski rat. Vidi: Quester, George H, *The Continuing Problem of International Politics*, ... op. cit., str. 286.

²⁷ Ibid., str. 284.

²⁸ Ibid., str. 286.

²⁹ Vidi detaljnije: Mandel, Robert, "Psychological Approaches to International Relations", ... op. cit., 254-267.

Među prve radove koji povezuju psihologiju i političko djelovanje možemo svakako ubrojiti djela Sigmunda Freuda koji je, ulazeći u ono tajnovito i nesusjesno u nama, pokušao pronaći determinante što određuju naše životne izbore. Za razliku od tendencije suvremenog doba, koja nastoji zbivanja u ljudskoj povijesti pripisati međusobnom djelovanju skrivenih, općih i bezličnih faktora u kojem je pojedinac tek tumač ili reprezent masovnih tendencija, Freud smatra da ima mjesta za oboje, navodeći kako pojedinci mogu utjecati na svoje suvremenike na dva načina: samom svojom osobnošću ili idejom koju podržavaju.³⁰

Harold Lasswell bio je prvi američki znanstvenik koji je primijenio Freudovu teoriju u istraživanju političkog života. U svojem osnovnom djelu *“Psychopathology and Politics”*, objavljenom još 1930., Lasswell promatra “političkog čovjeka” kao onoga koji se okreće javnom političkom djelovanju iz razloga ostvarivanja privatnih motiva.

Početkom 60-ih godina američki profesor Joseph de Rivera smatra da psihologija zainteresirana za promatranje i kontrolu ponašanja može pridonijeti istraživanju vanjske politike, povećanju njezine efikasnosti i umješnosti kontroliranja ponašanja nacija ponajprije tako da nam pruži uvid u to kako i kada pojedinac može utjecati na vanjsko-političko ponašanje država i njihovih vlada. Svoja razmišljanja i zaključke o upotrebljivosti psihološkog pristupa u istraživanju vanjske politike, posebno primjeni psihologije u istraživanju ponašanja pojedinaca koji stvaraju vanjsku politiku, de Rivera je objavio u danas za međunarodne odnose nezaobilaznom djelu *The Psychological Dimension of Foreign Policy*. Promatrajući psihološki pristup kao dopunu tradicionalnom političkom i povijesnom pristupu proučavanja vanjske politike, de Rivera smatra da stavljanje naglaska na percepcije, vrijednosti i osobnost pojedinca možemo doći do potpunije slike o snagama koje sudjeluju u stvaranju vanjske politike, jer “... čovjek je onaj koji uvijek određuje vanjsku politiku – premda je nemilosrdno pod djelovanjem objektivnih snaga”³¹.

Iako na vanjsku politiku Sjedinjenih Američkih Država utječu zbivanja u svijetu koja su izvan dosega američke vlade, neosporno je da je kontroliraju središnji donosioci odluka. Brojni “...povijesni, politički i psihološki faktori koji utječu na vanjsku politiku – javno mnijenje, materijalna sredstva, organizacija vlade, struktura saveza, itd. – mogu biti promatrani kao oni koji djeluju preko središnjeg donositelja odluka u njihovim nastojanjima svladavanja akcija drugih nacija...Ovakva analiza ističe činjenicu da će opažanja donositelja odluka – njihovo “definiranje situacije” – prije nego aktualna objektivna situacija, odrediti nacionalnu vanjsku politiku”³². Brojni domaći i međunarodni faktori utječu na vanjsku politiku pojedine države, ali svi oni moraju proći kroz kanale koje čine ljudi u vladajućim političkim strukturama, koji ih identificiraju, promišljaju, donose i ostvaruju vanjskopolitičke odluke. Nadalje, premda pojedinac interpretira činjenice i okolnosti, definira vanjskopolitičke probleme i predlaže mogućnosti njihova rješavanja, općenito promatrano, vanjskopolitičke odluke donose se

³⁰ Vidi detaljnije: Freud, Sigmund, “The Great Man”, u Hermn, Margaret, *Political Leadership ...* op.cit., str. 113-117.

³¹ De Rivera, Joseph, *The Psychological Dimension of Foreign Policy*, ...op. cit., str. 5.

³² Ibid., str. 17.

unutar grupa koje mogu biti različite po svojoj brojnosti ili mogućnosti političkog utjecaja.

Koncem 70-ih godina Lloyd Etheredge objavio je u svojoj knjizi *A World of Man: The Private Sources of American Foreign Policy*, podatke i zaključke dugogodišnjeg istraživanja psiholoških izvora američkoga vanjskopolitičkog razmišljanja, posebno onoga povezanog s ratovima koje su vodile ili u kojima su sudjelovale Sjedinjene Američke Države. U prvom dijelu istraživanja obuhvaćen je uzorak sačinjen od 126 diplomatskih službenika Državnog tajništva Sjedinjenih Američkih Država. Analizirajući njihove vanjskopolitičke stavove, nastojalo se odgovoriti na pitanje, kako emocionalne predispozicije mogu utjecati na oblikovanje vanjskopolitičkog razmišljanja elite. Drugi dio istraživanja obrađuje odluke donesene u samom vrhu vanjskopolitičkog *establishment*a u krugu američkih predsjednika, državnih sekretara i dijela odabranih savjetnika u dužem vremenskom razdoblju od 1898. do 1968. godine. Poseban naglasak stavljen je na slučajeve razmimoilaženja i različitih stavova članova pojedinih američkih administracija u rješavanju niza vanjskopolitičkih pitanja i kriza u dijelu kojih je bila upotrijebljena i vojna sila.

Ovim prvim sustavnim istraživanjem za koje su dokazi prikupljeni direktno i eksplicitnim metodama, potvrđena je hipoteza o povezanosti osobnosti američkog predsjednika i vanjske politike, posebno onoga njezinog dijela koji se odnosi na donošenje odluka o upotrebi vojne sile. U najvažnijim pitanjima američke vanjske politike predsjednik mora "...primijeniti vlastitu prosudbu situacije koja je često neodređena i neizvjesna"³³, zbog čega je ličnost predsjednika izuzetno važna.

Pobliže određujući zadatak svojeg istraživanja, Etheredge naglašava da na kušnji nije pitanje utječe li "osobnost" na politiku, jer, općenito promatrano, osobne karakteristike donositelja odluka, kao što su inteligencija, kulturne vrijednosti i identifikacija, s dobrobiti vlastitog naroda i države, u vjerojatnos uvijek važne i imaju mogućnost utjecaja. "Teorijsko pitanje koje je ovdje postavljeno jest proizvode li *varijacije* u karakteristikama osobnosti među članovima elite *varijacije* u izboru politike na način da neke karakteristike osobnosti jedinstvene za ključnog donositelja odluka trebaju biti promatrane i uzete u obzir kako bi se objasnilo zašto su neke politike prihvaćene prije nego ostale?"³⁴ To se posebno odnosi na analiziranje situacija u kojima se odlučuje o upotrebi vojne sile, za koje je važan odgovor na pitanje "...mogu li određene crte osobnosti, u određenim situacijama, stvarno poremetiti ravnotežu u odabiru za ili protiv politike kao što je rat ... čime bi se moglo zaključiti da su razlike u osobnosti vjerojatno najvažniji doprinositelj aktualnom političkom ishodu"³⁵.

Na temelju čvrstih dokaza autor upozorava na zaključak ovog istraživanja, a to je tvrdnja kako američko sudjelovanje u pojedinim vojnim sukobima, kao i opasnosti ve-

³³ Etheredge, Lloyd S., *A World of Men: The Private Sources of American Foreign Policy*, The MIT Press, Cambridge, 1978., str. 69.

³⁴ Ibid., str. 70.

³⁵ Ibid., str. 70. Osnovne hipoteze istraživanja i objašnjenja glede korištenih metoda u provedenom istraživanju vidi detaljnije na str. 71-85.

likih pogrešaka vanjskopolitičkog odlučivanja nisu stvar prošlosti, već su djelomično rezultat "...psiholoških procesa koji su zauzeli trajno mjesto u međunarodnim odnosima. Rat (posebno protiv manjih država) i pogreška vjerojatniji su djelomično zbog posljedice koja se može predvidjeti sastavom američke elite i psihologijom američkog vanjskopolitičkog donošenja odluka"³⁶. Etheridge pokazuje kako različite crte osobnosti, kao što su stupanj samopouzdanja, spoznajna složenost, netolerantnost prema nejasnosti, neurotični konflikt, projekcija zamišljenih ciljeva, nepovjerenje, dominacija unutar grupe i introverzija mogu simultano utjecati na odabir političkih mogućnosti i percepciju ostalih naroda i država.³⁷

Osim toga, autor navodi nekoliko dodatnih zaključaka do kojih se došlo putem rezultata provedenog istraživanja:

- veći dio važnih vanjskopolitičkih odluka, koje se odnose na vođenje diplomatskih i vojnih odnosa "...krucijalno su determinirani osobnim silnicama koje proističu iz donositelja odluka. Ove silnice sistematski utječu na prosudbu i nisu selektivno prilagođene ograničenjima stvarnosti";

- okosnica stavova i pogleda na Sovjetski Savez "...dijelom proizlazi iz predodžbi donositelja odluka i često puta nam govori više o donositelju odluka nego o Rusima";

- uvjerenje donositelja odluka da su njihove prosudbe racionalne i utemeljene isključivo na realnim procjenama kretanja i stanja u svijetu, dijelom je ipak "...utemeljeno na pouzdanju koje je neprepoznata posljedica upotrebe intuicije";

- struktura osobnosti predsjednika i njegovih najbližih suradnika u značajnoj mjeri sadrži njihovu "...ambivalentnost spram upotrebe sile ... što rat čini izvjesnijim";

- i, na kraju, Etheridge smatra da rezultati ovog istraživanja mogu biti primijenjeni i na istraživanje donošenja vanjskopolitičkih odluka svih ostalih svjetskih lidera, a ne samo američkog predsjednika i američke vanjskopolitičke elite.³⁸

Svjestan kontroverznosti ovih zaključaka, koji su za dio promatrača sasvim očigledni, a za druge u potpunosti neprimjereni, Etheridge dodaje kako "...ljudi uključeni u vanjsku politiku nisu eksplicite svjesni snaga ličnosti koje oblikuju njihova mišljenja i percepcije"³⁹.

³⁶ Ibid., str. xiii.

³⁷ Pri tome zaključuje kako su oni pojedinci koji se nalaze na višim stupnjevima ljestvice dominacije unutar grupe skloniji podržavanju vojnih mjera, prijetnje upotrebom sile, vojnim intervencijama, ultimatumu i sl. S druge strane, ekstrovertne osobe spremnije su na stvaranje boljih odnosa sa Sovjetskim Svezom i ostalim komunističkim državama ponajprije razvijanjem suradnje, trgovine, održavanja summita, konferencija i pregovora. Vidi, ibid., str. 85.

³⁸ Ibid., str. xiii i xiv.

³⁹ Ibid., str. xv. Ovaj dio može imati uznemiravajuće posljedice za ostale pripadnike društva koji imaju idealizirane slike predsjednika i ostalih visokih dužnosnika, što ih može potaknuti na osjećaj ranjivosti i straha.

Prilikom određivanja povezanosti između psihologija i istraživanja međunarodnih odnosa polazimo od tvrdnje kako većina ljudi posjeduje relativno trajna i stalna uvjerenja i stavove koji uzrokuju i utječu na njihovo ukupno ponašanje, pa tako i ono političkog karaktera. U težnjama da se što jezgrovitije i točnije odredi i objasni smjer i sadržaj vanjskopolitičkog djelovanja pojedine države izdvajaju se pojedinci koji se identificiraju kao donositelji odluka, čime se značajno smanjuje broj ljudi čije je djelovanje potrebno promotriti u objašnjavanju i nastajanju pojedinih političkih zbivanja. Dio znanstvenika tome dodaje, kako je proučavajući osobne karakteristike, sustav vrijednosti, stavove i ideološku pripadnost pojedinih istaknutih političkih ličnosti moguće odrediti njihov spoznajni *modus operendi*, te na temelju njega predvidjeti njihovo buduće ponašanje, akcije koje pokreću i s tim u vezi odluke koje donose.

Postoje brojna istraživanja psihološkog dijela procesa donošenja vanjskopolitičkih odluka – tzv. analize operativnog koda koji je konceptualiziran kao "...skup uvjerenja koji utječu na ponašanje služeći kao 'filter' ili 'sito' kroz koje pojedinci propuštaju informacije na temelju kojih donose svoje odluke"⁴⁰. Premda operativni kod sadrži širok raspon uvjerenja, dva se posebno izdvajaju kao najvažnija, jer čine okosnicu operativnog koda pojedinca, a to su uvjerenja o prirodi političkog konflikta i predodžbi protivnika.

Primjena psihološkog pristupa na proučavanje međunarodnih odnosa najvećim svojim dijelom usmjerena je na otkrivanje posljedica iskrivljenog opažanja do kojeg dolazi u situacijama kad pojedinac interpretira međunarodno okruženje i njihove utjecaje na stavove i ponašanje na međunarodnoj pozornici, dok je pronalaženje efikasnih načina smanjivanja iskrivljavanja stvarnosti još uvijek neistraženo područje. Psihološki pristup izuzetno je važan u situacijama visokoga rizika, promjena i nepoznatih zbivanja u kojima pojedinci ili manje grupe imaju mogućnost kontrole smjera kretanja cjelokupnih naroda.

⁴⁰ Shimko, Keith L., "Reagan on the Soviet Union and the Nature of International Conflict", *Political Psychology*, Vol. 13, No. 3, 1992., str. 357.

Ksenija Jurišić

*THE ROLE OF INDIVIDUALS IN INTERNATIONAL
POLITICAL RELATIONS*

Summary

When analysing the role of the individual in society or even in international relations, there are two polar opinions, and neither can be documented or corroborated with definite and irrefutable evidence. According to the first opinion, the history of mankind is, in fact, the result of the exploits of several prominent individuals, while the other views history as the outcome of social, political, and economic circumstances and processes, which are basically unalterable. The reality and practice of today's international political relations are, naturally, much more complex than might be gathered from these two contrary approaches. In searching for a consensual attitude towards the role of the individual in international relations, there are still many more unanswered questions than acceptable answers, the reason which makes this topic a subject of vigorous and persisting debates among today's theoreticians of international political relations.